

**ATAERKİL VE ANAERKİL TOPLUMUN
TARİHSEL SAVAŞIMININ
“AVATAR” FİLMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Dr. Burcu Kaya Erdem

Okan Üniversitesi

bkaya440@hotmail.com

Öğr. Gör. Özge Baydaş Sayılğan

Okan Üniversitesi

ozgesayilgan@gmail.com

Özet

Tarih boyunca, insanın toplumsal gelişimi incelendiğinde, belki de en çarpıcı gerçek, toplumların da, aynı insanın kendi biyolojik varlığında olduğu gibi, cinsiyetleri olduğu gerçeğidir. Ve bugün yaşadığımız çağın üretim araç, biçim ve ilişkileri bağlamında modern insanın ait olduğu toplumsal yapı ise, ataerkil toplum yapısının ileri bir modeli olarak durmaktadır. Ataerkil toplumun en önemli özelliklerinden biri de doğanın, kutsallığını çoktan kaybetmiş ve artı değer uğruna geri dönüşümsüz sömürülebilecek bir kaynak haline gelmiş olmasıdır. 2010 yılında beyaz perdede yerini alan Avatar filminde de, kapitalist, yayılmacı ataerkil toplum sistemi ile doğanın kucağında, doğa ana ile kurdukları ilişkiler ile düzenlenmiş anaerkil toplum yapısındaki bir klan arasındaki savaş konu edilmiştir. İlgili filmde, anaerkil toplumun ataerkil saldırıya yanıt verme yolu ve biçimi; kapitalist toplumun yayılmacı ve saldırgan doğasıyla uyumlu biçimde, “eski ve sakat bir Amerikan askeri”nin onları örgütlemesi, silahlandırması ve onlara liderlik etmesi ile; çözümün ataerkil yöntem ve biçimlerle sağlandığı bir yapı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, ilgili film üzerinden ataerkil ve anaerkil toplumun tarihsel savaşını sorunsallaştıran çalışmamızın amacı; doğalarını ve yaşamlarını korumak için direnmek zorunda olan anaerkil toplum ve onları ehlileştirmek isteyen, ataerkil- kapitalist toplumun direnç biçimlerini açımlayarak; yaşadığımız çağın üretim araç, biçim ve ilişkilerinin ait olduğu ataerkil toplum yapısını sorgulamak ve sinema gibi medyaların, ilgili yapıdaki rolünü ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Avatar, ataerkil, anaerkil, patriyarkal kültür, kadın

Abstract

Throughout history, perhaps the most striking fact when the social development of human beings is examined is that societies, like human beings, have genders. Within the context of the means, forms and relations of production of the age we are currently living in, it is seen that the social structure to which the modern human belongs is an advanced model of the patriarchal social structure. One of the most significant features of the patriarchal society is that in this type of society, the nature has already lost its divinity long time ago and become a resource that could be irreversibly exploited for the sake of surplus value. The subject of the movie Avatar that came to the big screen in 2010 is the war between the expansionist-capitalist patriarchal social system and a clan with a matriarchal social structure whose system is regulated by the relations established between people and the Mother Nature. The movie depicts the way the matriarchal society responds to the patriarchal attack as getting organized, armed and led by a “veteran American soldier”, that is, the solution is provided by patriarchal manners and methods. In this respect, the aim of this study that problematizes the historical war between the patriarchal and the matriarchal is, by exploring the ways of resistance of the matriarchal society that has to resist in order to protect its nature and life and of the patriarchal- capitalist society that wants to tame it, to question the patriarchal social structure to which the means, forms and relations of production of our age belong to and to demonstrate the role of the media like cinema in this structure.

Keywords: Avatar, patriarchal, matriarchal, patriarchal culture, woman.

1. Giriş

Eski çağlardan beri insan; varoluş koşullarını, kadınlar ve erkeklerden oluşan topluluklar halinde yaşayarak, üretim biçim ve ilişkilerinde fiziksel koşullarının sağladığı ve biçimlendirdiği iş bölümü ile türünün devamını sağlama başarısını göstererek tesis etmiştir. Bununla birlikte, insanın sürekli gelişen zihinsel yapısıyla doğru orantılı olarak ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler ile biçimlenen üretim araçları ve bu araçların kullanımı ile oluşan üretim biçim ve ilişkileri, kadın ve erkeklerden oluşan insan topluluklarının yapısını, tarih boyunca değiştirmeyi sürdürmüştür. Farklı toplumsal ve iktisadi yapılar içinde kadın ve erkekler arasındaki işbölümünün de, binlerce yıla yayılan kültürel ve ekonomik tarih içinde, değişime uğradığı görülmektedir. Bu bağlamda, tarihsel dizgeye bakıldığında, toplumların da “baskın” dişil veya eril özellikler taşıdığı izlenmektedir.

İlk dönemlerde insan; üretken, verimli, yaşama can veren doğa anasının kucağında, kadının üretimde etkin role sahip olduğu anaerkil toplum yapısı ve soyun anadan çocuğa geçtiği ana hukukuna bağlı bir toplumsal yaşam sürdürmüştür. Üretim araçlarının gelişmesi ve bu araçların erkeğin egemenliği altına girmesiyle kadın, toplumsal ve iktisadi yapıdan, üretim ilişkilerinden geriye itilmiştir. Ayrıca süreç içinde, cinsiyetlerin ötesine geçen düalist algı bağlamında toplum; zengin ile fakir, köle ile efendi, yöneten ile yönetilen ayrımında temellenen sınıflı toplum yapısı ile günümüze değin farklı biçimlerde gelişen, en sonunda küreselleşme çağının sanayi kapitalizmi olarak zuhur eden ataerkil yapıya ulaşmıştır. Ataerkil sistem ilk olarak “yasalar”ı ile toplumu denetlemeye ve egemenliği altına almaya girişmiş, buna yönelik olarak da zor kullanma araçları ile cezalandırma sistemlerini geliştirmiştir. Zor kullanmanın en gelişmiş aracı ise, bugünün ataerkil toplum yapısı içinde, ordudur. Askeri ve silahlı gücün örgütlü simgesi olan ordu, ataerkil toplum gövdesinin eril cinsel organı gibidir.

Ataerkil toplum yapısının üstyapı kurumları ile kadına ve kadınlığa karşı verdiği egemenlik savaşı, bilime ve doğaya karşı da verilmiştir. Bilim, meta üretiminin bir aracı olmuştur. İnsanın doğa içinde hayatta kalma savaşı ise, anaerkil sistemden ataerkil sisteme geçişle birlikte, günümüze değin değişerek gelişmiş ve sonunda, doğaya karşı da bir savaşa dönüşmüştür. Ataerkil insan için doğa, kutsallığını çoktan kaybetmiş ve artı değer uğruna geri dönüşümsüz, sömürülebilecek bir kaynak haline gelmiştir.

2010 yılında büyük beklentiler ile beyaz perdede yerini alan, James Cameron’ın yönettiği Avatar filminde de, temelde, kapitalist ve yayılmacı ataerkil toplum sistemi ile doğanın kucağında, doğa ana ile kurdukları son derece özel ilişkiler ile düzenlenmiş anaerkil toplum yapısındaki bir klanın arasındaki savaş konu edilmiştir. Filmin pazarlanmasında büyük payı olan, son derece gelişmiş sinema teknolojilerinin yanında, filmin konusu, öyküsü ve dramatik yapısı geri planda kalmıştır.

Bununla birlikte Avatar filminde, öykünün geçtiği Pandora gezegeninde yaşayan anaerkil klan ile karşı karşıya gelen, gezegenin eşsiz biyolojik dokusunu, “dünya için değerli” bir maden uğruna yok etmeye hazır, ordu gücünü elinde hazır bulunduran, dünyalı bir şirketler grubu bulunmaktadır. Kapitalist toplum yapısının çatısını oluşturan şirket sahiplerinin temsilcisi olarak, Pandora’da yönetici pozisyonunda yer alan bir şirket çalışanı; onun yönetimi altında ise grubun parası karşılığında orada bulunan “bilim” ve “ordu” birimleri ve bu birimlerin başında da birbirleri ile çatışan bir bilim kadını ile iri kasları ile saldırı gününü ipe çeken askeri bir birlik komutanı şeklinde karakterler vardır. Bu üçlü yapı, modern

kapitalist toplumun çatısını simgeleyen bir üçgeni oluşturması nedeniyle bizim için önemlidir.

Pandora gezegeninin yerlileri ise, dünyalı Gök insanların istediği madenlerin üzerinde oturan ve ilkel olarak tanımlanan; doğa tanrıçaları olan “Aiwa” ya tapan; doğanın atalarının ruhlarını sakladığına inanan bir topluluktur. Gezegenin doğal yapısının tasarımı, yerlilerin tanrıça Aiwa ve doğa ile kurdukları fiziksel ve ruhsal ilişkiler, anaerkil toplum yapısının dünyadaki biçiminin, doğa ile insan arasında kurduğu ilişkinin, simgesel bir yeniden yaratımıdır. Ancak filmde, karşıt olarak tanımlanan bu iki kesimin, sadece kendi üretim biçimleri ve varoluş değerleriyle mücadele etmeleri izlenmez. Anaerkil toplumun ataerkil saldırıya yanıt verme yolu ve biçimi, kapitalist toplumun yayılmacı ve saldırgan doğası ile uyumlu hale getirilecek ve kurtuluşun yine, kapitalist eril bir yardım olmaksızın mümkün olamayacağını gösterecek biçimde, “bilim insanları” ile “kadın bir askere” eşlik edecek olan “sakat bir Amerikan askeri”nin karşı tarafa geçişi, onları örgütlemesi, silahlandırması ve onlara liderlik etmesi ile mümkün olacaktır.

Bu bağlamda, çalışmamızda, ilgili film üzerinden, ataerkil ve anaerkil toplumun tarihsel savaşı sorunsallaştırılmakta; varoluş koşullarını korumak için direnmek zorunda olan anaerkil toplum ile ataerkil-kapitalist toplumun karşılaşma biçimleri, dramaturjik bir **söylem analize** tabi tutulmaktadır. Çalışmanın hipotezi; yaşadığımız çağın üretim araç, biçim ve ilişkilerinin ait olduğu ataerkil toplum yapısının, Avatar gibi medya çıktılarıyla da sürdürüldüğü, dolayısıyla ilgili yapıda medyaların rollerini ortaya koymanın, bu filmlerin daha derin ve kapsamlı okumalarıyla mümkün olabileceği, şeklindedir. Böylece, Amerika'nın veya Batı'nın üçüncü dünyadaki sömürgeci ve yeni sömürgeci politikalarına karşı bir öz eleştiriyi hatta bir tür günah çıkarmayı içerdiği iddialarıyla pazarlanan benzeri medya ürünlerinin, dramaturjik söylemleri bağlamında, yine ataerkil sisteme hizmet ettikleri, görülebilecektir.

2. İnsanlık Tarihinde Anaerkillik ve Ataerkilliğin Tarihsel Gelişimi

2.1 Anaerkil Toplum Yapısı

Tarih boyunca, insanın toplumsal gelişimi incelendiğinde, belki de en çarpıcı gerçek, toplumların da -aynı insanın kendi biyolojik varlığında olduğu gibi- cinsiyetleri olduğu gerçeğidir. Tarih öncesi çağlardan itibaren, insanın on binlerce yıl, anaerkil toplumsal sistem içinde, eşitlikçi bir toplum yapısında yaşadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte insan, yaklaşık olarak son beş bin yıldır, ataerkil düzenin köleci toplum yapısında ortaya çıkan

iktidar sahiplerince, insanın insanı köleleştirdiği toplumsal ilişki biçimleri içinde yaşamaktadır. Anaerkil toplumsal düzenin yüksek değerleri olan “kadınlık” ve onun verimliliği ile ilişkili olan “doğa” da, ataerkil sisteme geçişte, önce inanç alanı ile toplumsal belleğin, sonra da yasalar yoluyla doğrudan iktidarın hedefi haline gelmiştir. Bu köleci sistemde, sadece *doğa* ve *kadın* değil, gittikçe sınıflı hale gelen bir toplum yapısının gereği olarak, *erkek de* erkeğin kölesi haline gelmiştir.

Geldiğimiz noktada, kadının konumunda tarih öncesi çağlardan bu yana niteliksel anlamda birbirine taban tabana zıt iki büyük değişimin yaşandığını saptadığımız söylenebilir... Değişimin miladı olan İ.Ö. 3000 ve öncesinde kadın, ekonomik ve toplumsal işleyişte büyük roller üstlenmiş, önemli, değerli, saygın, sözü geçer ve tanrıçılığa yükseltilmiş sevgili bir varlıktır; sonrasında ise yere düşmüş bir yıldızdır. Toplumsal üretimden dışlanmış, değersizleşmiş, saygınlığını yitirmiş; üstelik bir de ilahlar dünyasından kovulmuştur. (Erbil, 2007, s.14).

Henüz özel mülkiyet kavramı gelişmediği, kadın ve erkeğin topluluğun yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamada ürettikleri ürün, üretme biçimleri ve ilişkilerinde de hiyerarşik bir yapılanmanın olmadığı dönemin ürünü olan anaerkil toplum düzeni, kadın ve erkeğin ortaklaşa yaşam biçimi ile oluşturduğu ilkel komünal toplum yapısı içinde, doğal olarak biçimlenmiştir. Bu düzen içinde, kadın, doğurganlığı ile neslin devamını sağlayan üretkenliğin simgesi ve doğayla özdeş değerli bir varlıktır. Üretim ilişki ve biçimleri de, anatomik gerekçelerle belirli iş bölümleri gerektirse de, topluluğun hayatta kalması için gerçekleşen üretim ortaklaşa yapılmaktadır. Erkek avlanırken, kadın, önce toplayıcılık ve daha sonra da toprakla uğraşması sonucunda tarımda uzmanlaşmıştır.

“Toplumu oluşturan bireyin dünyaya gelişine aracılık eden dişi, bu rolüyle, yaşamın devamını garantileyen bir kimlikle algılanmış ve kimliği ona büyük değer kazandırmıştır.” (Erbil, 2007, s.24).

Helmut Uhlig de, “*Avrupa’nın Anası Anadolu*” isimli kitabında, Homo Erectus’tan sonra gelişen neandertal kadını tanımlamaktadır:

Hayatın akışını, sürekliliğini ayarlıyor ve sorunlara çözüm buluyordu. O çocuk doğuruyor besliyor ve günlük hayatın zorluklarına hazırlamaktadır. Beslenme sorununun güvence altına alınması da büyük oranda ona bağlıdır. Çünkü bitkileri, meyveleri ve küçük hayvanları toplayan odur. Konaklama yapılan ya da kışın geçirildiği yerlerde çevreyi gözetlemek ve balık avlamak da onun görevleri arasındadır. O meyve cinslerini, yabani tahılları, mantarları çok iyi tanımaktadır. Bütün bunların sonucu olarak itibarının yükseldiği, hatta belki de bazı özel

güçlere sahip olduğu yolunda bir inancın geliştiği ve bu gücün sonunda büyü yeteneği olarak kabul edildiği şüphesizdir. (Uhlig, 2001,s.30).

Kadının toplumsal alanda ve hafızada değerli bir yere taşındığı bu dönemden sonra, insanın, pişmiş et üretimi ve tüketimindeki artış ile, beslenme alışkanlıklarını geliştirmesi, ürettiği aletler ve teknolojik gelişimi, dilin ve konuşmanın gelişmesi ve sürü içindeki cinsel ilişkilerin de sınırlanması sonucunda ortaya Homo Sapiens çıkmıştır. Üst paleolitik çağın insanı için cinsel ilişki biçimi, tek eşliliği dayatmasa da, ana-oğul ve kardeş ilişkilerini reddetmiştir. Erkeğin babalık rolü henüz netleşmemiştir ve kadının doğurganlık ve beslenmede üstlendiği rolden aldığı gücü devam ettirmektedir. Bu dönemin dinsel inançlarında kadının Tanrıçalık statüsüne yerleştiği de bilimsel bir gerçektir. Bu döneme ait arkeolojik kazıların büyük bir bölümünden çıkan bereket tanrıçası heykelleri, bunu kanıtlar niteliktedir. Kadının toplumun yaşaması, üremesi ve sağlıklı olması için üstlendiği roller, mitsel alanda da, ana soyunu geçerli kılmıştır. Her şeyin kaynağı, doğa anadır. Dinsel inanışta toprak dışıdır. İnsan da, tüm diğer canlılar gibi ondan gelmiştir

“Anadolu Efsaneleri”nde, Sümerler’den Anadolu’ya geçtiğini kesinlikle bildiği Ana Tanrıça’dan söz eden Halikarnas Balıkcısı’na göre, Sümer mitolojisinde Tanrı anası olan Ki Mezopotamya’dan Anadolu’ya gelip Kibele olmuştur.

Frigya dilinde Kubele ve Kubebe’dir. Bazen Dindymene, Sipylene, Karadeniz’de Pontos’da Ma, Ermenistan’da Açılisen’a da Anaitis, Arabistan ve Hicaz’da Hubel ve Kible, Yunanistan ve Girit’te Rhea, Themis, Ops, Ge, Maia, Urania, Urinome, İdea (İda dağlı olduğu için), İtalya’da Vesta, Anna, Marianna, Suriye’de Atargatis’dir. Kybele bütün Tanrıların ve Tanrıçaların anasıdır. (Halikarnas Balıkcısı, 2005, s.111).

Kadın anaerkil toplumsal düzenin gelişip yaşandığı neolitik çağ boyunca, ağırlığı olan fakat baskıcı ve otoriter olmayan bir işlev üstlenmiştir. Ortaklaşa üretim, yerleşik klan düzeninde, ortaklaşa mülkiyeti ve klan içi demokrasiyi zorunlu kılmıştır.

Kadının ve kadınlığın toplumsal bellekte, tanrıça analığa yükseldiği dönemler olan: İnsanın biyolojik ve toplumsal yapıları ve iş bölümünün şekillendiği paleolitik dönem (Yontma Taş Çağı / İÖ 2 Milyon yıl – İÖ 12000), anaerkil toplum yapısının oluştuğu mezolitik dönem (Orta Taş / İÖ 12000 – İÖ 6000) ve anaerkil düzenin yapılandığı erken neolitik (Yeni Taş Çağı / İÖ 6000 – İÖ 3000) dönemler, İÖ 3000’lerde son bulmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra, günümüze dek gelişen toplumsal düzen, anaerkil toplum yapısının ataerkil toplum yapısına doğru evrilmesinin koşullarını yaratmıştır.

İnsanlığın toplumsal değişimine psikanalitik açıdan bakıldığında ise, doğa anasının kucağında doğan, var oluşunu ve yaşamsal gücünü ondan alan, doğaya ve kadının büyüülü doğurganlığına bağımlı bir çocukluk dönemi içindeki insan toplulukları, binlerce yıl doğayı, kadını ve kadınlığı yüceltmıştır. Bundan sonra, üretim araçları, biçim ve ilişkilerindeki değişimlerle, hayata dair edindiği bilimsel bilgi ve teknolojik ilerlemelerle annesinin kucağından ayrılmaya, yürümeye, alet kullanmaya ve hayatı tanımaya başlamıştır. Bunun sonucunda da, gittikçe annesinden bağımsızlaşan insan toplulukları, ataerkil düzene doğru geçerken, kadını ve kadınlığı da baskı altına almanın yöntem ve araçlarını üretmişlerdir.

2.2 Anaerkillikten Ataerkilliğe Geçiş

İnsanların on binlerce yıl boyunca sürdürdükleri ve türlerinin devamını sağlayarak, biyolojik, zihinsel ve toplumsal yapılarını geliştirdikleri anaerkil toplumun yerini, ataerkil düzene bırakmasının ekonomi-politik nedenleri, yöntemleri ve sonuçlarına bakıldığında; “üretim araçları ve ürün ile biriken artı değer olgusunun mülkiyeti” ile karşılaşmaktadır.

İlkel komünal toplumu bunalıma sürükleyen, üretim güçlerinin gelişimi olmuştur. Hayvancılık ve çiftçilik olarak gelişen birinci işbölümünü, madenlerin bulunması, işlenmesi sonucu ikinci işbölümü izlemiş; zanaatkârlar ortaya çıkmıştır. Hayvanların evcilleştirilmesi, bitkisel üretime geçilmesi, artık toplum üyelerinin tümünün aynı işlerde ve ortak çalışmalarını gerektirmemiş; ulaşılan üretim düzeyi, toplumun tüm üyelerinin beslenmesini, hatta bir artı ürün elde edilmesini sağlamıştır... Üretim araçlarının bu gelişimi karşısında, üretimden önce çekilmesi gerekenler kadınlar ve yaşlılar olmuş; toplumun görece güçsüz kesimi giderek üretimden uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşmanın doğal sonucu, kadının toplum içindeki yerini, saygınlığını yavaş yavaş yitirmesi olmuştur. (Tayanç ve Tayanç, 1981, s.26).

Mitsel düzeyde, ataerkil düzene geçiş, uygarlıkların inanç sistemlerinde de yaşanmıştır. Mit ve inanç sistemi, ataerkil düzenin ideolojisini de şekillendirmiştir. Ekonomik üretim biçim ve ilişkilerinin biçimlendirdiği altyapı, üstyapıdaki kurumlarını oluşturmuş, devlet olgusu da, bu şekilde tarihte belirmiştir.

Anaerkil klan toplumunda, elde edilen ürün, bu toplumun ortak malı olduğu için, ortaklaşa paylaşılmaktadır. Doyum fazlasına ulaşıldığı zaman ise, toplum içindeki güç dengesini korumak adına, bu artı ürün zıyan edilerek yok edilmektedir. Oysa ataerkil kentlerde gelişen zanaatkârlık ve tarımda üretim aracının onu kullananın özel mülkiyetinde olması ile, zenginlik de aracı kullanan kişinin elinde birikmiştir. Sınıflı toplum yapısına doğru geçişin ilk aşaması olan köleci toplumsal yapının ilk adımları da, özel mülkiyet ve bireysel zenginliğin oluşması ile atılmıştır.

Belirli ellerde biriken zenginliğin korunması için, belirli araçların üretilmesi gerekli olmuştur. Biriken zenginliğin, kentin hem içindeki hem de dışındaki “öteki”lerden korunması için gerekli askeri güç, özel mülkiyete ait evlerin, kentin duvarları ve din gibi araçların yanında, hukuk sistemi de önemli bir kurum ve ideolojik araç olarak ortaya çıkmıştır. Biriken zenginliği korumak için, soyun devamının ve kadının doğurganlığının da erkek tarafından kontrol altına alınabilmesi, baba hukukuna geçiş ve evliliği düzenleyen birtakım yasalarla, fiili yoldan gerçekleştirilmiştir. Buna göre, biriken artı değer, babadan oğla geçecektir ve bu durum, babanın babalığının kesin olarak bilinmesini gerektirecektir. Anaerkil düzende, ana soyunun belli, baba soyunun ise başlangıçta belirsiz ve daha sonrasında ise önemsiz olması gibi bir durum, ataerkil sistemin babadan oğla geçmesi gereken miras düzeninin sağlanması için olanaksızdır. Dolayısıyla, tarihin bu bölümünde, kadının tek eşliliği yönetsel erk tarafından dayatılan bir zorunluluk olarak karşımıza çıkarken; ataerkil sistemin yasaları, erkeğin evliliğine sınır getirmemiştir. Ataerkil aile sistemi günümüzdeki şeklini alana değin, farklı dönemler ve coğrafyalarda, farklı hukuk veya dinsel sistemlerle, kadın, toplumsal üretimin dışına itilmiş ve baba soyunun devamını sağlayan dişi rolü ona verilmiştir. Ataerkil aile, tıpkı devlet gibi, reisi olan toplumsal bir kurumdur. Ataerkil düzen, yoksul bir köylü bile olsa, erkeğe, aile içinde reis olma hakkını vermiştir. “Patriyarkal” olarak adlandırılan ataerkil aile düzeninde kadın, bir erkeğin egemenliğinden, başka bir erkeğin egemenliğine geçmektedir.

Patriarki, esasen bir hane içinde aile reisinin (master) tebası (karısı, çocukları, hizmetkârları) üzerindeki şahsi iktidarını ifade etmektedir. Patriyarkın otoritesine temel teşkil eden ise, akrabalık başta olmak üzere, yakınlık ilişkileri ve bu ilişkilerin Tanrıya gösterileni andırır şekilde aile reisine gösterilen evladi saygıdır. Patriyarkal kültürde hiyerarşik şekilde oluşmuş kişiler arası bir bağımlılık ilişkisi hâkimdir: Kadınlar fiziksel ve entelektüel güçsüzlükleri yüzünden erkeklere, çocuklar acizliklerinden dolayı büyüklere, hizmetkârlar yoksun ve yoksul oldukları için efendilerine bağımlıdırlar. Ama en üstte, herkesin tabi olduğu aile reisi (baba- devlet) vardır... Onun otoritesini pekiştiren ise, patriyarkın hane halkının ihtiyaçlarını tatmin etme ve onları dıştan gelen tehditlere karşı koruma kapasitesidir. (Sarıbay, 2000, s.76).

Baba hukuku ile nesilden nesile, artarak bırakılan zenginlik, en sonunda soya dayalı sınıflı toplumların doğmasına neden olmuştur. Zamanla, köleci toplumsal düzen yerini soya dayalı feodal yapıdaki ataerkil düzene bırakmıştır. Bugünkü burjuva demokrasisi ise, Aydınlanma ile harekete geçmiş; burjuva sınıfının, soya ve dine dayalı iktidarı sona erdirecek olan devrimlerin sonucu olarak ve özgürlük vaadiyle kapitalist devlet yapısına doğru evrilmiş görünmektedir.

Ataerkil ideolojinin sağlayıcı sistemi olarak devlet; ideolojik araçları olan aile, yasa, din ve ordu gibi kurumları yaratmış ve bunları kullanarak kadını, doğada ve sınıflı toplum yapısı içinde de erkeği, egemenliği altına almıştır. Teknolojik ve bilimsel ilerlemenin sonucunda ortaya çıkan Aydınlanma çağı, burjuva sınıfının yükselişini, burjuva kapitalist devlet sistemi de ataerkil yapının günümüzdeki iktidarını biçimlendirmiştir.

Devlet ne Platon’un dediği gibi birlikte yaşama zorunluluğundan doğmuştur, ne de Aristoteles’in buna karşı ileri sürdüğü gibi “doğal bir oluşum”dur... Devlet, Hobbes’un ve birçok ardılının ileri sürdüğü gibi “herkesin herkese karşı savaşı”nı sona erdirmek için ortaya çıkmadığı gibi, Rousseau, Grotius, Spinoza ve Locke’un herkesi inandırmaya çalıştıkları biçimde bir “toplum sözleşmesi” ürünü de sayılmaz. ... Tarihte her devlet bir sınıf devleti idi, zamanımızda her devlet bir sınıf devletidir; ya rütbe, mertbe ya da mülk farklılıklarına dayanan üst ve alt toplumsal gruplardan oluşan bir hiyerarşidir. Bu olguya devlet denmelidir. (Oppenheimer, 2005, s.30).

Althusser ise devleti, yönetici sınıfların (19. yüzyılda burjuva ve büyük toprak sahipleri sınıfı” artı değerın zorla elde edilmesi sürecine (yani kapitalist sömürüye) boyun eğmesi için, işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir “baskı makinesi” olarak tanımlamaktadır. (Althusser, 1994, s.27). Buradan yola çıkarak, ataerkil sistemin anaerkil yapıdaki klan demokrasisinin yerine, biriken artı değerın belirli bir sınıfın özel mülkiyetine girmesini sürekli ve meşru kılmak için ortaya çıkan devlet sisteminin kendisi, doğrudan eril bir organ olarak işlemiştir. Köleci, feodal veya burjuva kapitalist toplumlarında, değişen sadece iktidar sahipliği olmuş ve bu iktidarların her birinin davranış biçimi, ataerkil kalmıştır.

2.3 Anaerkil Toplum Yapısından Kapitalist Ataerkilliğe...

İnsanlık ataerkil sınıflı toplum yapısı içinde bilimsel veya teknolojik olarak bir yöne doğru ilerlemektedirken, beş bin yılı alan bu süre boyunca, ahlaki olarak, bir arpa boyu yol alamamıştır. “İnsanın özgürlüğü” vaadini taşıyan demokrasi ise, bugün yaşanan biçimiyle, koruduğu kapitalist sınıflı toplum yapısının eşitliksizliğini gizlemek için, aygıtlarını kullanmaktadır. Modern bilim, ideolojik yönlü ilerlemesiyle, üretim ve tüketim araçları ile biçimlerini yeniden ve sürekli üretme görevini yerine getirirken, sistemin eril organı ordu da, sistemin önünü açan bir baskı aracı olarak, modern Bilim’e eşlik etmektedir. Anaerkillik – Ataerkillik ekseninde ele alacak olursak, modern tıbbın doğuşunun, özellikle kadın ebelerin hedef alındığı cadı avlarıyla (Rich, 1977) olan ilişkisi de dikkat çekicidir.

Kilise, bir ideolojik aygıt olarak dini, hem ideolojik hem de baskı aygıtı olarak kullandığı mahkemeleri ve hukuk sistemiyle, anaerkilliğin izlerini silerken; bu dönemde, modern ve rasyonel bilim de, doğa üzerindeki egemenliğini kuramsallaştırmıştır.

“İnsanın durumunun gelişimi” nin önünde, doğa ve kadın, ataerkil düzen içinde, birlikte sömürülmeye, işkenceyle parçalanmaya, şiddete ve yağmalanmaya açıktır. Her ikisi de aynı zamanda erkek egemen toplumda mülkiyet nesnesidir. Amaç ilerleme olduğunda, doğa-kadın-insan, tüketilecek hammadde veya kullanılacak işgücüdür. Rasyonel ilerlemeye direncin ise, baskılanması kaçınılmazdır.

Günümüzde yaygın ataerkil inanışlar olan İbrahim inançları adı altında toplanan Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıktaki Yaradılış miti,. “Erkek insan”a doğadaki diğer canlılardan ayrı olduğu duygusunu verirken, aynı zamanda kadının doğa ile birebir bağlantısının olduğu biyolojik özelliklerinden de ayrı olma duygusu vermiştir. Kadın ve doğa potansiyel olarak tehlikeli ve kaotik olarak düşünülmüş ve ataerkil dinlerde erkekler bu tehditkâr güçleri egemenlik altına alarak, onları dönüştürerek tinselliği yaşayabilmişlerdir. (Spretnak, 1993, s.271-272).

Yani, Batı’da burjuva sınıfının yükselişini getiren rasyonel düşünce ile Aydınlanma felsefesi, modern bilim ve teknolojinin ideolojik ilerlemesi gerçekleşirken, doğa ve doğaya ilişkin kadınlığın tahakküm altına alınmasının tarihsel gelişiminde, dinin etkisini yadsımak imkânsızdır. Ataerkil düzenin yükseliş döneminde ortaya çıkan tek tanrılı dinler, ataerkilliğe geçişini tamamlamış olan sınıflı toplumların çok tanrılı dinlerinden birçok miti uyarladıkları yaradılış mitinden itibaren, kadını ve doğayı “öteki”leştirmişlerdir.

Merchant (1996, s.81), Hristiyanlık düşüncesindeki yaradılış mitinin, kapitalizmin gelişmesinin ve bilimsel devrimin bu tahakkümün üç basamağını oluşturduğunu söylemektedir. Batı Hristiyanlık düşüncesinde kadın ve doğa imajının özdeşleştirilerek kötülenmesinde, bir “kadın” olan Havva’nın, bir “erkeğe”, Adem’e, iyi ve kötünün bilgisi ağacından meyve koparmayı öğretmesiyle başlamaktadır. Cennetten kovulma bir kadın yüzünden olmuştur. Erkekler yeryüzünde alınlarından ter akıtarak yiyecek üretmek zorundadır. Burada kadınlar sonu kötü biten bir eylemin baş oyuncusudur. Sonuç, başlangıçtakinden daha kötü olan doğa şartlarında yaşamaya mahkûm edilmek olmuştur. Kadının nihai değeri kötüdür. Doğanın nihai değeri kötüdür (kaotik, düzensiz ve karanlık). Erkekler ise, yeryüzünde tarıma dayalı emekleri ile kayıp cenneti oluşturacak olan kurtarıcılarıdır. Cennete dönüş üç alt basamağa dayanmaktadır: Hristiyan dini, modern bilim ve kapitalizm. Yaradılış hikayesindeki kovulma başlangıcı, bilim ve kapitalizm orta kısmı, bahçenin ele geçirilmesi ise sonu oluşturmaktadır. (Merchant, 1996, ss.28-29).

Modern kapitalist devlet ve dinin, ataerkil toplum yapısının baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlarına eklenen ilerleme düşüncesine bağlı modern bilimi de ekleyerek, gerçekleştirdiği, konumuz açısından öne çıkan bir baskı aygıtı olan ordunun, doğa-kadın ve insan sömürsü üzerindeki birlikli etkisi, dikkat çekicidir.

3. Metodoloji

Anaerkil ve ataerkil toplum yapılarının karşılaşması, batılı sömürgeci yayılmacılığın hızlanmasıyla boyut kazanmış, tarihsel ve sosyolojik bir durumdur. Söz konusu sosyolojik durum bağlamında, bu çalışmada, anaerkil düzenin ataerkil güçlerle olan tarihsel savaşımı çerçevesinde ele alınan James Cameron’un 2009 yapımı Avatar filmi dramaturjik söylemsel incelemeye alınmıştır. Filmde, anaerkil bir toplum yapısı içinde, uzayın derinliklerinde bir gezegende yaşayan Pandora halkı ile bu gezegende buldukları bir madeni alabilmek için, gezegene, eğitim, ordu ve bilim aygıtları ile gelen dünyalı şirketler grubu bulunmaktadır. Doğalarını ve yaşamlarını -ki bu ikisi birbirine neredeyse fiziksel olarak bağlıdır ve bu oldukça simgeseldir- korumak için direnmek zorunda olan “ilkel” yerliler ve onları ehlileştirmek isteyen, önce ideolojik aygıtları, bunların işe yaramadığı nokta da baskı aygıtı ile saldırıya geçen dünyalılar, iki ayrı kategori olarak ele alınmıştır. Bu iki tarafın anaerkil ve ataerkil toplumsal düzenleri ve sonunda direnç biçimleri, konumuz açısından değerli birer örnektir.

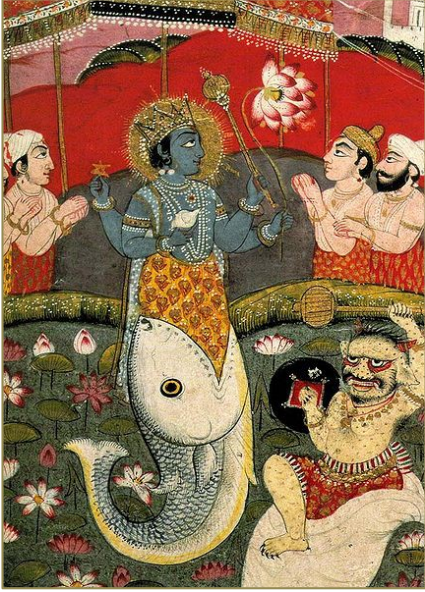
Avatar filminin bu kabul bağlamında gerçekleştirilecek dramaturjik söylem analizi; filmin konusu, karakter yapıları ile bunların mesleki (sosyal katmansal aidiyet) özellikleri bağlamında kategorileştirilmesi incelenerek, dramatik söylemin görünürde ve özdeki katmansal farklılıkları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

4. Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Tarihsel Savaşımının

“Avatar” Filmi Bağlamında İncelenmesi

4.1 “Avatar” Kavramı ve Avatar Filminin Konusu

Hindu mitolojisinde, “Avatar”, tanrıların yeryüzüne indikleri zamanda büründükleri şekillerdir ve özellikle tanrı Vishnu’nun enkarnasyonu için kullanılmaktadır. Buna göre tanrılar, yeryüzünde diğer insanlara, insan veya hayvan gibi görünmektedirler.

Resim 1:

Matsya, Tanrı Vishnu'nun balık avatarı

Avatar terimi, James Cameron'un filmi "Avatar"da da, Hint mitolojisindeki anlamına yakın bir biçimde kullanılmıştır. Film, 22. yüzyılda, dünyanın çok uzağında bulunan Pandora gezegeninde geçmektedir. Pandora'ya giden dünyalı grubun amacı, gezegende bulunan bir madeni çıkarmak ve dünyaya götürmektir. Bu, bir kilosu dünyada yirmi milyon dolar değerinde olan "unobtainium" isimli bir madendir. Oysa bu madenlerin üzerinde oturan ve yerlerini terk etmek istemeyen yerli klanlar vardır. Yerli toplulukların yaşamlarında merkezi öneme sahip olan gezegenin doğal yapısı, aslında Pandora'nın gerçek zenginliklerini taşımaktadır. Pandora gezegeninin doğasıyla kurdukları ruhsal ve fiziksel bağlarla yerli halk, doğayla bütünleşik bir yaşam sürebilmektedir. Pandora'da kurulan tesisin amacı ise, herhangi bir yoldan, bu yerli topluluğu, buldukları toprağı terk etmeye ikna etmektir. Eğer ikna çabaları yeterli olmazsa -ki bu tesisin kurucusu ve sahibi dünyalı şirketlerdir ve onlar için zaman para anlamına geldiğinden büyük önem taşımaktadır- halkı zor kullanarak topraklarından çıkarmak için, askeri güç kullanılması kaçınılmaz olacaktır. Pandora gezegeninin doğal örtüsünü araştıran ve Avatar teknolojisi ile onlarla iletişim kurmanın ve halkı ikna etmenin koşullarını oluşturan bilim tesisinin başında, bir bilim kadını olan Dr. Grace Augustine bulunmaktadır. Diğer yanda ise, askeri birliğin komutanı Albay Miles Quaritch, yapılan bilimsel araştırmaların zaman kaybı olduğuna ve bu ikna çabalarının gereksizliğine inanmakta ve bir an önce askeri harekât düzenlenmesi için baskı yapmaktadır.

Filmin öyküsünü başlatan olay ise, Avatar kullanıcılarından olan bir bilim adamının ölmesi üzerine, onunla aynı DNA'ya sahip ikiz kardeşi, eski ve sakat asker Jake Sully'nin gezegene, onun görevini devralmak üzere gelmesidir. Jake, tekerlekli sandalyesiyle geldiği gezegende,

kardeşi için hazırlanmış Avatar bedeni sayesinde, yeniden bacaklarına kavuşur. Bir asker olduğu için, kendisine başlangıçta ön yargılı yaklaşan Dr. Augustine’e karşın, onu kendi tarafına çekmek isteyen Albay Quaritch’in arasındaki dramatik çatışma, Jake üzerinden devam edecektir. Jake ise, bir asker olduğu için, başlangıçta kendisine yakın bulduğu Albay’a gizlice istihbarat sağlayacağı sözünü vererek, görevine başlar.

Avatar bedenleriyle gezegende çıktıkları bir keşif yürüyüşü sırasında, Jake biraz merakı biraz da deneyimsizliği nedeniyle, Dr. Augustine’den uzaklaşır ve sonunda başını belaya sokar. Gezegenin devasa avcı hayvanlarından birinden kaçarken bulur kendini ve sonunda ondan kurtulduğunda, ormanda yolunu da kaybetmiştir. Gece olduğunda, onu ormanın vahşi hayvanlarından koruyan Neytiri ile tanışır. Neytiri, ormanın huzurunu bozduğu için başlangıçta ona kızsada, sonunda, ormanın içinde uçuşan ve halkının çok saf ruhlar olarak kabul ettiği Kutsal Ağacın tohumları, Jake’in Avatar bedeni üzerine konmaya başlayınca, doğa ananın bir işaret verdiğini ve Jake’in özel biri olduğunu düşünerek, onu, halkının yaşadığı yere götürmeye karar verir. Filmin bu noktasında klasik Hollywood sinemasının “seçilmiş kişi” miti de başlamaktadır. Bu arada konuşmaların bir bölümünde, Neytiri kendi anadili Naviceyi kullansa da, Jake bir Navi yerlisi gibi görünmesine rağmen, onu anlamamaktadır. Fakat dünyalılar, orada geçirdikleri yıllar içinde, Navi dilini öğrenmiş ve halka İngilizce eğitimi de vermiştir. Neytiri, dünyalıların okulunda İngilizce öğrenmiş bir Navi yerlisidir.

Neytiri, yasak olmasına rağmen, Jake’i yaşadığı köye yani Omatikaya’ya götürür. Omatikayalılar, ormanın derinliklerinde, büyük bir ağacın altında yaşamaktadırlar. Jake bir tutsak gibi köye getirildiğinde halk etrafına toplanır. Klanın lideri ve Neytiri’nin babasının huzuruna ilk önce çıkan Jake’in bir yabancı olduğu kokusundan bile anlaşılmaktadır. Babası Neytiri’ye bu uyurgezeri –çünkü Avatar bedenine girmek isteyen Jake ve diğer insanlar, bilim tesisi içindeki kapsüller içinde uyuyarak öteki bedenlerine bağlanırlar ve Avatar bedenlerinden çıkmaları içinse, bu Avatar bedeninin uyuması gereklidir- neden getirdiğini sorar ve onu reddeder. Fakat o sırada onun eşi ve Neytiri’nin annesi Moat gelir. Neytiri’nin söylediği işareti yorumlayarak Jake’le ilgili kararı o verir: Jake yaşayacak ve Omatikayalılar gibi yaşamayı öğrenecektir. Öğretmeni ise, onu getiren Neytiri olacaktır. Bundan sonra Jake’in Omatikaya yerlilerinin doğayla kurdukları özel ilişkilerle biçimlenen yaşamlarını öğrendiği dönem başlar. Bu uzun sekansta, Jake, Avatar bedeni ile Navi halkının arasında Neytiri’nin rehberliğinde yaşarken, anaerkil klan toplumunun yaşamına ve inançlarına dair çizilen çerçeve, yerlilerin kutsal saydıkları bu toprakları terk etmemeye yönelik haklı

dirençlerini de ortaya koymaktadır. Bu öğretmen-öğrenci ilişkisi ise, Kutsal Ağaç'ın huzurunda, Jake ve Neytiri'nin birbirlerini eş olarak seçmesiyle aşka dönüşecektir.

Jake bir yandan gündüzleri, Avatar bedeni ile Navi yaşamını deneyimlerken, diğer yandan, bilim tesisindeki kendi sakat bedeni ile Omatikayalıların yaşamı ile ilgili bilgileri dünyalılara aktarmaktadır.

Jake, Omatikayalıların doğaya bağlı yaşamını öğrendikçe ve deneyimledikçe, gittikçe kendi sakat bedeninin yaşadığı yaşamdan uzaklaşır ve kendini Avatar bedenine ait hissetmeye başlar. Doğa ana Eywa'ya olan inançlarının kaynaklandığı, Pandora'nın yeryüzü cennetinin bitki örtüsü ve hayvanlarıyla olan ve saçlarının ucundaki bağları ile fiziksel olarak da bağlanarak bütünleşebildikleri doğa, onları, geçmişe ve birbirlerine bağlayan bir sinir sistemi gibidir. Jake ise sonunda, ikna çabalarının uzamasından sıkılan Albay'ın tarafını tutmaktan vazgeçer.

Bundan sonra, Albay Quaritch'in, bütün tesisin başında, şirketlerin çıkarlarına en uygun kararı vermekle yükümlü yöneticisi Parker Selfridge'i Dr. Augustine'in tüm itirazlarına rağmen ikna etmesiyle, savaş sekansı başlar. Jake'in vermekten sonradan pişman olduğu bilgilerin ışığında Omatikaya'nın yerini tespit eden askeri birlik, ağır silahlı ve patlayıcı yüklü uçaklarıyla saldırıyı başlatır. Omatikaya halkı ve Neytiri, Jake'in başlangıçta istihbarat için geldiğini öğrenince ona olan güvenlerini kaybettikten sonra, onu dinlemeden savaş kararı alırlar fakat köylerini kökleri arasına kurdukları ağacın saldırı hekipoterleri tarafından yıkılıp yakılmasıyla, durumları büyük bir sefalet ve yenilgiye dönüşür. Ağır silahlara ve gelişmiş yangın bombalarına, mızraklar ve oklarla karşı koymak istemişlerdir. Bu büyük yenilgide, Omatikaya üzerindeki büyük ağaç yıkılır, köy yok olur, liderleri yani Neytiri'nin babası ölür. Saldırı sırasında, Avatar bedenlerinde, yerlilerin yanında olan Jake ve Dr. Augustine ise, uyudukları kapsüllerden kaldırılarak tüm bu olanlara isyan eden Norm'la birlikte tutuklanırlar. Fakat, helikopterlerinden birini kullanan ve saldırının ortasında olanların vahşetine daha fazla dayanamayan kadın asker pilot Trudy, onları kapatıldıkları yerden kurtarır ve dördü beraber, yerli halka yardım etmek için askeri üsten kaçırdıkları bir helikopterle kaçarlar. Üsten kaçtıklarını gören Albay Quaritch üzerlerine ateş açar ve Dr. Grace Augustine yaralanır. Onlar ormanın içinde bir yerde bıraktıkları ve yerlilerin yanında kalan Jake'in ve Grace'in Avatar bedenleriyle bağlantı kurabilmek için kullanacakları taşınabilir üniteyi de helikoptere bağlayarak kaçarlar, Omatiyaka halkı da, evleri ve umutları olmadan gidebilecekleri tek yer olan Ruhlar Ağacı'na, Eywa'ya dualar etmek için gitmişlerdir. Bu arada Jake de, ormanda bırakılmış Avatar bedeniyle bağlantı kurar ve onu

yalancı ve hain olarak gören Omatikaya halkını, kendisini dinlemeleri ve aralarına almaları için ikna eder.

Jake Sully –tıpkı Neytiri’nin büyük babasının büyük babası gibi- Pandora’da göklerin en büyük, vahşi ve boyun eğmez yaratığı Toruk’u, yani Son Gölge’yi yola getirmiş ve ona binmeyi başarmış, böylece büyük felaket zamanında bütün halkı bir araya getirmiştir. Bunu yapabilen sadece beş Pandoralı olmuştur. Jake, topluluğun saygısını kazanabilmek için Toruk Makto, yani Son Gölge’ye binen kişi olarak, yerli halkın onun önünde eğilmesini sağlar. Jake önce, arkadaşı Grace’i kurtarmak için Neytiri’nin annesinden yardım ister. Daha sonra ise, tüm Pandora halklarını düşmana karşı bir araya getirmek için harekete geçer. Toruk Makto’nun çağırdığını duyan herkes, savaşmak için birleşmeye gider.

Filmin son sekansı olan savaş sekansı, Jake Sully’nin Pandoralıları örgütleyip bir ordu yaratarak, direnişe önderlik edişini yansıtmaktadır. Savaşta, Pandora’ya ormanın vahşi hayvanları da yardım etmiştir. Bu savaş sekansı, sonunda Jake’in Avatarı ile Albay Quaritch’in karşı karşıya gelmesi ve dövüşmesi ile çözüme ulaşır.

Sonunda, Jake önderliğinde birleşen Pandoralılar, düşmana karşı savaşmış, çok fazla kayıp vermişler fakat mücadeleyi kazanmışlardır. Tüm dünyalı askerler gezegenden gönderilir. Barışa kavuştuktan sonra, Eywa’nın huzurunda, Ruhlar ağacının altında, Jake’in ruhu Avatarına geçirilir. Jake artık bir Navi’dir. Sadece Avatar bedeni vardır ve Jake bu bedende yaşamayı seçmiştir.

4.2 Anaerkillik –Ataerkillik Savaşımı Söylemi Bağlamında Ele Alınan Karakterler ve Öyküye Katkıları:

Avatar’daki ana karakterler, dramatik çatışmaya ve öykünün gelişimine katkıları bağlamında ele alınmalıdır. Anaerkillik ve ataerkillik çatışması ekseninde, yerli halktan Neytiri veya ordunun başındaki Albay Quaritch gibi bazı karakterler, öykünün başından sonuna değin, içinde buldukları sistemde yer alırken, öykünün gelişimini etkileyen, Jake Sully, Dr. Augustine veya askeri pilot Trudy gibi bazıları da, geçirdikleri dramatik değişim ve dönüşümler ile içlerinde buldukları sistemden uzaklaşarak, diğer taraf için mücadeleye başlamışlardır. Filmin ana karakterlerinin yaratımında, cinsiyet seçimlerinin de önemli olduğu görünmektedir.

Jake Sully:

Jake'in Pandora'daki görevi, onu öykünün gelişimini sağlayacak ve ona Pandora'da her zaman sadece hayal edebildiği özgürlük duygusunu tattıracak gelişmiş bir beden değişimi ile başlar. O değişmek istemektedir ve bu değişimi hem bedensel, hem zihinsel, hem de eylemsel biçimlerde gerçekleştirir. Jake karakterinin içinde geçtiği mücadelelerden sonra geçirdiği dönüşüm, klasik Hollywood sinemasının "seçilmiş kişi" mitinin yaratılması yönünde gerçekleşir.

Jake'in geçirdiği dramatik değişim ve dönüşümler bağlamında kalarak, Dünya'ya dönüp tekrar bakarsak, onu, örneğin Afrika'ya gelen batılı bir sömürge askerinin, sonunda Afrika halkının direnişini yöneten ve onları beyaz adamdan kurtaran, nihayetinde de onlar gibi zenci bir bedene geçip, onlardan biri olan bir karaktere benzetebiliriz.

Fakat, dünya gerçeğine baktığımız zaman, filmde, bu kahraman mitiyle çelişen unsurlar da dikkati çekecektir. Örneğin filmdeki Amerikan askerlerinin, dünyada özgürlük için savaştığı ama Pandora'da bir şirketin kiralık katili oldukları ifade edilir. Oysa, gerçekte ticari kapitalizmin Batı kaynaklı kolonyalizmi ile sanayi kapitalizminin post-kolonyal sömürgeciliğinin, Amerika kıtası yerlileri veya Afrika klanları ve hatta bugün de Orta Doğu'da, bu coğrafyaların insani ve doğal kaynaklarını ele geçirmek ve kullanmak için olduğu; fakat bu sömürü ve kıyımın her zaman uygarlık, demokrasi ve özgürlük adına yapıldığı vurgusu açık değildir. Filmin analizinde, Pandora'daki "unobtainium" madeni ile Irak petrolü veya Afrika'nın altını arasında paralellik kurmamak imkânsızdır. Buna karşın, filmin söylemi, bu türden bir benzeşmeye olanak verirken, Dünya'da yapılan sömürgeciliğe neredeyse "özgürlük için" yapıyor demektir.

Yine Jake Sully karakteri üzerinden hareket ederek, söylemsel açıdan öykü, ataerkil bir toplumun sömürge düzeninin bir baskı aygıtı olarak, askeri gücün bir parçası olmuş bir batılının, yerli halkı örgütleyerek, onlara liderlik etmesi ve sonuç olarak da bu direnişin yine ataerkil bir yöntem ile çözümlenmesi sonucunu getirmiştir. Aslında savaşı kazananın yine ataerkillik olduğu söylenebilir. Jake, Amerikan sinemasının klasik, beyaz erkek, seçilmiş kişi miti olarak durmaktadır. Her ne kadar, sonunda "beyaz"lığından vazgese de...

Dr. Grace Augustine ve Albay Quaritch:

Bu iki karakterin bir arada ele alınmasının temel nedeni, ikisinin ve temsil ettikleri kurumsal yapıların arasındaki çatışmanın, filmin dramatik çatışma eksenini oluşturmasıdır. Öncelikle, film boyunca, hem düşünsel hem de eylemsel zeminde birbiriyle çatışan bu iki karakter de aynı şirket için çalışan elemanlardır. Dr. Grace Augustine kadındır ve şirketin Pandora'daki

bilim üssünü yönetmektedir. Pandora'nın bitki örtüsünü araştırmakta ve öte yandan Pandora'lularla iletişim kurmanın bilimsel koşullarını yaratmaktadır. Bu anlamda Dr. Augustine, kararlı ve güçlü duruşuna rağmen, aslında kendisiyle çelişen bir karakterdir.

Pandora gezegeninin doğasına ve o doğanın bir parçası olan yerlilerin yaşamına hem hayran hem de saygılı olan Dr. Grace Augustine'in aksine Albay Quaritch, Pandora'yı gördüğü tüm savaş alanlarından daha korkunç bir cehennem ve bu gezegende yaşayan insanımsı yerlileri de korkunç tehlikeli yaratıklar olarak görmektedir.

Albay Quaritch, Jake'i yanına çağırıp görüşmek istediği zaman ise, erkil gücünün göstergesi şişkin kaslarını çalıştırıp, böylece, Pandora'nın düşük yer çekiminin onu yumuşatmasına izin vermemek ve hep “sert” kalabilmek için, halter çalışırken görülmektedir.

Kavramsal çerçevede ifade edildiği gibi, ataerkil toplum yapısının baskı aygıtı ordu veya herhangi bir askeri güç birimi, aslında o toplumun, “öteki”lerine saldırmak için kullandığı eril cinsel organı gibidir. Anaerkil Pandora halkına, onların doğa tanrıçaları Eywa'ya ve Doğa'nın kendisine yönelmiş bir saldırı aygıtı olarak işleyen penise benzemektedir.

Dr. Augustine'in temsil ettiği modern bilim ile Albay Quaritch'in temsil ettiği ordu kurumları, aslında aynı ataerkil sistemin aygıtları olarak çalışmakta ve filmin dramatik ekseninde çatıştırılmaktadırlar. Oysa ki, her iki karakter de, baştan beri, çalıştıkları şirketin niyetinden haberdardır. Diğer yandan, Dr. Augustine, son ikna konuşmasında, gerçek zenginliğin yerini işaret etmektedir. Filmin söylemi açısından bu bulgular önemlidir. Çünkü kavramsal çerçevede ele alınan ve aynı ataerkil sistem tarafından üretilip beslenen bu iki kurumun, birbirleri ile çatışması, gerçekten uzaktır. Çatışan iki ayrı fikir, askeri kolonici sömürge düzeni ile kolonicilik sonrası kültürel yayılcılıkla örselenmiş sömürgecilik biçimleri olabilir. Fakat bu iki karakter arasında var olan ve filmin dramaturjik iskeletini biçimlendiren çatışmayı, emperyalizm karşıtlığı ekseninde okumak zordur.

Trudy Chacon

Avatar'da bir yan karakter olan kadın askeri pilot Trudy'nin ele alınma nedeni, geçirdiği dramatik dönüşüm bağlamında, bir kadın karakter olarak sunumudur. Trudy, pilot olarak Pandora gezegeninin cennetvari doğasını uçarak görme şansına sahip olmuş bir askerdir. Pandora'nın doğasına olan hayranlığı başından beri ortadadır. Fakat bir asker olarak, eninde sonunda acımasız emirlere uymak zorunda kalacaktır.

Bu karakterin kadın olması ise, ataerkil bir sistemde, bir baskı aygıtı olan ordu içinde, ataerkil bir görev yapan kadının söylemi açısından önem taşımaktadır. Bir kadın olarak Trudy'nin kalbi ve aklı, Doğa'nın ve yerlilerin katledilişine dayanamaz. İçinde bulunduğu durumda, her şeyi göze alarak ve kendisini tehlikeye sokarak, kendi doğru kararını vermekte tereddüt etmeyecek cesareti gösterir. Trudy karakteri, filmde etkin olarak gösterilen tek kadın askerdir ve ona verilen rol açısından cinsiyeti alegoriktir. Çünkü, Trudy bir kadın olmak yerine erkek olsaydı, aynı söylemi yaratmak mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, ona verilen rol, yan rollerdeki diğer erkek askerlerde eyleme geçmemiş bir düşünce veya kafa sesi olarak bile verilmemiştir.

4.3 Pandora'da Anaerkillik ve Kadının Temsili

Pandora gezegeninin görsel tasviri, filmin çekimleri sırasında geliştirilen üç boyutlu kameraların izleyiciyi içine çekmek ve derinden etkileyerek, gezegenin doğasını deneyimlemesini amaçlayan, dramatik özdeşleşmeyi artıran hareketleri ile gündüz ve geceye ait mekânlara ait ışık ve renklerin seçimiyle oluşan tasarımlarında doğanın ayrıntılı ve özenli modellenmesi ile gerçekleşmiştir. Avatar filminin sanal mekânı Pandora gezegeni, “doğa” demektir. Pandora'nın doğal yaşamında bulunan ve Dünya'daki yağmur ormanlarına benzeyen bitki örtüsü içinde çeşitli türlerde ve yine Dünya'dakine benzeyen ama renk ve biçimleriyle farklılaştırılmış hayvanları ve insana benzeyen yerlileri barındırmaktadır. Bu yerlilerin insanlardan fiziksel farkları; ince, uzun ve atletik, devasa bedenleri ve sağlam iskelet sistemleri, yüzlerinde çillere benzeyen ışık noktaları, çizgili mavi derileri ve diğer bazı Pandora hayvanlarında da olduğu gibi, uçlarında “saheylu” adını verdikleri sinirlere benzeyen bağlantılarıyla birbirlerine, hayvanlarına ve doğaya fiziksel olarak bir kabloyla bağlanır gibi bağlanıp doğrudan veri yükleyip indirebildikleri ve böylece, hem geçmişteki atalarının doğaya yüklenmiş sesleriyle, hem de doğanın kendisiyle iletişim kurabildikleri organları olan kuyruklarıdır.

Naviler, gezegende yaşayan diğer kabileler gibi, klan sistemi içinde yaşamaktadırlar. Üretim biçim ve ilişkilerine dair filmde çok fazla ayrıntılı bilgi verilmese de, taşıdıkları oklardan, avcılık ve toplayıcılıkla geçindikleri anlaşılmaktadır. Ölen bir canlı, ne kadar vahşi ve saldırgan olursa olsun, ölüm sebebi ne olursa olsun, saygı görmeli ve bu bir besinse doğaya karışan ruhuna teşekkür edilmelidir.

Navilerin inanç sisteminde ana Tanrıça Ewya çok önemli bir yere sahiptir. Ewya, dişidir ve Pandora'nın Doğası'dır. Bütün ruhlar ve bedenler ona aittir. Navi klanının örgütlenme biçimi

de buna uygun bir şekilde eşitlikçi ve ilkel bir toplum düzeni olarak sergilenmiştir. Klanın lideri olan Neytiri'nin babası Eytukan'dır. Annesi Moat ise, Eywa'dan gelen mesajları yorumlayan, sezgileri güçlü ve biri yaralandığı zaman onu iyileştiren veya tanrı Eywa'nın huzuruna çıkarıp, toplu dua şarkıları yöneten kadın “doktor/büyücü” ve klanın spiritüalist lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik, toplulukla ilgili kararların alınmasında son karar merciidir.

Resim 2: Neytiri 'İkran'ı üzerinde

Navi yerlilerinin toplumsallaşma ve evlenme biçimleri de eşitlikçi görünümündedir. Erkek ve kadınlar arasında keskin ayrımlara sahip toplumsal roller yoktur. Örneğin, belirli bir olgunluğa eren kadın veya erkek, ona ömür boyu sadık kalıp, onu taşıyacak olan “ikran”ını seçmektedir. Bununla birlikte, genç bir kadın olan Neytiri, taşıdığı ok ve yayıyla, diğer genç erkekler gibi yaşamaktadır. Üstelik Navilerde dişinin, eş seçimlerinde özgür olduğu görülmektedir.

Pandora'da bulunan kabilelerden biri olan Naviler, Afrika yerlileri ve Kızılderililer'e benzeyen bir giyim kuşama da sahiptir. Zaten Navi yerlilerinin üç boyutlu modellerini, “hareket yakalama” teknolojisi ile canlandıran oyuncular da siyahidir. Modellerin yüzleri, onları canlandıran oyuncuların yüz karakteristiklerini yansıtmaya çalışarak tasarlanmıştır. Yaşam tarzları ve görünümleriyle, üçüncü dünyanın, sömürüye boyun eğmedikleri sürece katliama uğramış anaerkil topluluklarını temsil etmektedirler.

5. Tartışma ve Sonuç

Anaerkil toplum ile ataerkil toplumun tarihsel savaşımı bağlamında incelenen “Avatar” filmi, Amerika'nın ve Batı'nın üçüncü dünyadaki sömürgeci ve yeni sömürgeci politikalarına karşı bir öz eleştiriyi içinde taşıdığı, hatta bir tür günah çıkarma olduğu ve belki de bu nedenle, en iyi film veya en iyi yönetmen gibi prestijli akademi ödüllerini alamadığını düşündürmüştür.

Bu düşünceler bir dereceye kadar doğruluk payı taşımaktadır. Gerçekten de “Avatar” filmi, özellikle de Amerikan ordusunun Irak topraklarına girmesinden sonra, bu savaşı zihinlerde haklılaştırma çabasında olan ve hatta bu savaşa asker çekmek için yapılan pahalı Hollywood yapımlarının propagandist tutumundan çok daha farklı ve ileri düzeyde bir söylem taşımaktadır.

Ana karakter ve sakat bir asker olan Jake Sully’nin, Navi halkını artık iyice tanıdıktan sonra, video günlüklerinde kaydettiği itirafı bile, tek başına, Hollywood sinemasının Batı’nın Üçüncü Dünya’daki politikalarını desteklemekten uzaktır.

Bununla birlikte, Hollywood sistemi içinde üretilen bu filmin görünürdeki karşı duruşunun “bulanıklaşmasına” neden olan ve bu çalışma içinde ele alınan söylem, sonuç olarak aslında yine ataerkil sisteme hizmet edildiği şeklindedir.

Filmin öyküsünün geçtiği gezegene verilen isim Pandora, Yunan mitolojisinde, tıpkı “sirenler” ve “harpıyalar” gibi, anaerkil düzenden ataerkil düzene geçen bir toplumun, anaerkil değerlere ve toplumsal bellekteki kadın imajına olan mitsel saldırılarından biri olarak üretilmiş bir karakterdir.

Bilindiği gibi, “Pandora mitolojik öyküsünün insana zarar veren kötüsü kadındır... Kötülüklerin yeryüzüne saçılmasına yol açan Pandora ya da kadın, bu öyküye göre Tufan’ın da sorumlusudur.” (Erbil, 2007, s.97).

Bu söylemi destekler biçimde, anaerkil toplumun ataerkil düzenin baskı aygıtı olan gelişkin ordusu ile olan savaşı, yine ataerkil yöntemlerle gerçekleşebilmiştir. Filmin sonunda, eli silahlı Naviler görülmektedir. Dünyalarına geri dönen düşmanların silahlarını almışlardır. Bu su götürmez derecede haklı bir savunma savaşıdır. Ancak yine de artık ellerinde o gelişmiş silahlar vardır. Bundan sonra, bu silahların varlığında, acaba Pandora için her şey aynı kalabilecek midir? Üstelik, onları örgütleyerek savaşa liderlik eden kişi de, gerçekte bir “Gökyüzü insanı” ve Amerikalı bir asker olan Jake Sully’dir.

Resim 3: Silahlanan Navi yerlisi temsili olarak Avatar bedenindeki Jake Sully

Anaerkil toplumun ataerkil toplumla savaşında, nihayetinde kendisinin de ataerkil olması sorunsalına rağmen, Pandora'nın tanrıçası Eywa, gelişmiş silahlarla savaşarak kendisini koruyan Jake Sully'yi ödüllendirmiştir. Eywa, Jake'in sakat bedenindeki ruhunu Navi yerlisi biçimindeki Avatar bedenine geçirmiş ve onun sonsuza kadar bu bedende kalmasına izin vermiştir. Bu ödül, Jake'in ruhunun, artık gerçekten bir Navi ruhuna dönüşümünü taçlandırmıştır. Oysa ki, Doğa Ana Eywa, bu ödülü Dr. Grace Augustine'e vermemiştir.

Sonuç olarak, ataerkilliğin anaerkilliğe karşı kullandığı zora karşı yapılan “*direnişin ataerkil niteliği*”, “Avatar” filminin söyleminde, içinde bulunduğu sistemin eleştirisini yaparken, kendi tuzağına düşmesinin de bir göstergesidir. Bu savunma savaşının kazanılmasında ise, yüceltilmiş liderlik statüsünün, bir Amerikan askerine verilmesi, Hollywood sinemasının propagandist klasik birey-kahraman mitinin bir tekrarıdır.

Buna karşın, örneğin, aynı konuyu birçok filmde işleyen üçüncü dünya sinemacılarından Ousmane Sembene sinemasına bakıldığında, kurtarıcı birey ve kahraman karakterin yerine, toplumsal birlikteliği veya toplumun bir kesimini temsil eden tip yaratımı söz konusudur ve sömürülen Afrika toplumunun anaerkil yapısının esas savunucuları ve kurtarıcıları Afrika kadınıdır.

Söylem açısından bu karşı duruş noktalarının büyük bir kısmının, örneğin bilim ve ordu çatışmasının, aslında sömürünün yöntemi açısından yaşanan bir çatışma olması gibi, örtülü ataerkillik simgeleri olduğu da zaten belirtilmiştir.

Bu bağlamda, Avatar filmi, içinde üretildiği sistemin ideolojisini eleştirir görünürken, temelde aynı ideolojiyi içerik ve biçimde yeniden üretmiştir. Filmin ekseninde bulunan ve ayrıntılı tasarlanmış olan anaerkil ve ataerkil toplumların kurumları, değerleri ve yaşam biçimlerine dair farklılıklar sergilenirken, yüzeyde modern bilim ile modern ordunun ayrı sistemlerin savunucusu kurumlar gibi çatışması, ilk bakışta bir yanılsamaya neden olmuştur. Buna eklenen ataerkil sistemin ordusu gibi davranan yerli toplumun kurtuluşu düşü ise gerçek dışı durmanın yanında, bir çözümden çok başka bir sorunun başlangıcının resmini yansıtmaktadır.

Kaynakça

Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık İletişim Yayıncılık.

Erbil, P. (2007). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Halikarnas Balıkcısı. (2005). *Anadolu Tanrıları*, Haz. Şadan Gökovalı, Bilgi Yayınevi, 9. Baskı.

Halikarnas Balıkcısı. (2008). *Anadolu Efsaneleri*, Haz. Şadan Gökovalı, Bilgi Yayınevi, 12. Baskı.

Merchant, C. (1996). *Earthcare: Women and the Environment*, Newyork, London: Routledge.

Oppenheimer, F. (2005). *Devlet*, Çev. Alaeddin Şenel, Yavuz Sabuncu, Phoenix Yayınevi.

Rich, A. (1977). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*, Virago, London.

Sarıbay, A. Y. (2000). Kamusal Alan ve Diyalojik Demokrasi. *Kamusal Alan-Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, Alfa Yayınları, 1-17.

Sökmen, M. G. ve Bora, E. (2006). *Ajanda 2007 Cadılar*, Metis Yayınları, 2. Baskı.

Tayanç F. ve Tayanç, T. (1981). *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Tan Düşünce Yayınları, İstanbul.

Uhlig, H. (2001). *Avrupa'nın Anası Anadolu*, Çev. Yasemin Bayer, Telos Yayınları.